

Journalistik som passion – eller om vikten av ett par kängor i ryggsäcken

Maria Zuiderveld

Motorljudet rusar högt över grantopparna. Fyrhjulingen med snöplogen fastspänd fram sitter ohjälpligen fast i den meterdjupa snödrivan.

– Hur går det?

– Åt helsike!

Det är januari 2019 och flera vinterstormar har svept fram över norra Uppland. Tusentals hushåll har blivit strömlösa och vägar blockerats av nedfallna träd. Jag och fotografen har fått i uppdrag av redaktionen att göra ett reportage om hur äldre som bor ensamma ute i skogarna drabbats av stormarna. I nära två timmar har vi varit på väg och försökt hålla redaktionsbilen med dåliga däck kvar på skogsvägarna som blänker av halka. Lunchen hoppade vi över när vi fick möjlighet att följa med hemtjänsten ut till en äldre man som varit utan ström i flera dagar. Nu står vi här tillsammans i den djupa snön utanför ett rött trähus omgivet av granskog. Den äldre mannen har försökt skotta gårdsplanen men kört fast och kommer inte loss på egen hand. Jag hittar en spade i ett uthus. Sedan sjunker jag ner i den djupa snön.

Varför blir man journalist? Svaret finns i snödrivan.

En karriär eller ett kall

Den berömda kvinnliga journalisten Ester Blenda Nordström konstaterar 1918 i ett brev till en vän: ”Så är man journalist och behöver pengar” (Westin u.å.). Nära ett sekel senare berättar en kvinnlig journalist i Zambia för mig om hur journalistyrket i hennes hemland anses vara ett lågavlönat jobb – avsett för kvinnor: ”Well, if you do not want to get rich and wish to remain

poor for the rest of your life, then become a journalist” (Zuiderveld 2011, s. 410).

Arbetsförmedlingen i Sverige placerar journalist på sin lista över akademiska yrken där det i framtiden kommer att vara svårast att få jobb. Färre söker sig till journalistutbildningarna – men fortfarande är det varje år flera hundra studenter som tar beslutet att söka ett program eller en kurs i journalistik. Är journalist ett yrke eller en passion, en karriär man väljer eller ett kall? Jag letar i biografier och intervjuer med journalister men hittar förvånansvärt få svar. Det finns desto fler beskrivningar av omständigheter som borde vara avskräckande. Journalist tycks sällan ha varit ett yrke som lett till någon förmögenhet, dessutom med usla arbetstider och dålig arbetsmiljö. Det är stressigt och man får stå ut med regelbundna utskällningar för publiceringar som inte föll makten eller publiken i smaken. Yrket kan också innebära att utsätta sig för större eller mindre fara för livet. Och man får ofta hoppa över lunchen.

I Sverige har det historiskt funnits strukturella skäl till att kvinnor sökte sig till yrket. I början av sekelskiftet, samtidigt som rösträttsrörelsen för kvinnor pågick för fullt, ansågs journalistyrket vara ett av få yrken där bildade kvinnor ur borgarklassen kunde få utlopp för språkkunskaper, äventyrlust och självständighet (Bremmer 2017; Lundgren 2000).

Men för vissa journalister tycks det inte ha funnit något val mellan olika karriärer. Den polske korrespondenten och författaren Ryszard Kapucinski sa i en intervju med tidningen *Sydsvenskan* 2006 att ”Jag är född journalist. Jag fantiserade aldrig om att göra något annat”. Han fortsatte: ”[...] i vår tid finns två typer av journalister. De som känner sig födda till journalister, som aldrig kan tänka sig att göra något annat. Och de som är journalister tillfälligt men som kan tänka sig ett annat jobb om det till exempel ger bättre betalt” (af Kleen 2006).

Att stå mitt i tidens skeenden

I förordet till boken med klipp från Barbro Bang Alvings legendariska rapportering för *Dagens Nyheter* och *Vecko-Journalen* får

vi veta att Bang tyckte att ”Journalistens, reporterens, yrkesliv är privilegierat. Man har haft som avlönad uppgift att vara med, att stå mitt i tidens skeenden” (Alving 1982, s. 7). Bang skrev om vinter-OS i Berlin 1936, hon reste till spanska inbördeskriget och Ungernrevolten och rapporterade från finska vinterkriget. Journalistens särskilda arbetsförhållanden framkommer ibland mellan raderna, som i rapporteringen i *Dagens Nyheter* från Tysklands invasion av Norge 1940: Tyskarna har stängt av tågtrafiken men reportagen måste hem till redaktionen. Bang beskriver hur hon tar sig från Trondheim till den svenska gränsen med bil, lastbil och buss, hur hon liftar med mjölkskjutsen som körs med häst och vagn och hur hon viftande med vit flagg vandrar längs fronten. Sedan går hon tre mil längs järnvägsspåret. Efter ett dygn är hon framme i Sverige och Storlien (Alving 1982).

För en journalist i Sverige på 2020-talet blir vardagen sällan så dramatisk. Men fortfarande inger livet på en större nyhetsredaktion känslan av att befinna sig mitt i världshändelsernas centrum. Under många timmar händer ingenting. Sedan lyser plötsligt ett rött sken på skärmen. Samtidigt plingar det till i mobiltelefonerna. I den bästa av nyhetsvärldar arbetar alla sedan som i en väl koreograferad dans som framförts många gånger förut. En just nu-artikel läggs ut online och byggs på mening för mening. Andra nyhetssajter och sociala medier scannas av för mer information, samtal rings, liveredaktionens programledare pudrar näsan och går in i studion för att gå ut i sändning. Samtidshistoria skrivs under journalistens fingrar på tangentbordet.

Bang beskriver journalistikens väsen när hon talar om yrkets omedelbarhet, men hon ger inget svar på *varför* hon utsätter sig för alla strapatser. Kapuscinski nöjer sig med att vara essentialistisk, journalist är inte något man *blir* utan något man *är*. Precis när jag håller på att ge upp förhoppningen om att hitta någon journalist som faktiskt svarat på frågan *varför* läser jag Nils Gunnar Nilssons (1985) biografi över Isidor Kjellberg i antologin *Tio reportage som förändrade världen*. Isidor Kjellberg grundade tidningen *Östgöten* på 1870-talet och har blivit känd som den som introducerade den undersökande och granskande journalistiken i Sverige. Han drevs av ett stort socialt patos för de människor

som slet i sågverk, jordbruk och fabriker. Redan under sin tid som korrespondent i USA för Göteborgs-Postens räkning förklarade Isidor Kjellberg vad det var som drev honom: ”att se sakerna sådana som de i verkligheten äro” (se Nilsson 1985, s. 39).

Förändra världen

Isidor Kjellbergs definition av journalistikens uppdrag lever fortfarande vidare, 150 år efter att han grundade sin tidning i Linköping. Även om det finns vissa skillnader (se Gunnar Nygrens kapitel i denna antologi) delar journalister världen över i stort sett samma uppfattning om sin roll som journalister och om journalistikens funktion i samhället: i första hand är uppdraget att granska, bevaka, informera och utbilda (Hanitzch et. al. 2019). Det granskande idealet framkommer även i de relativt få vetenskapliga studier som undersöker varför vissa väljer yrket journalist. I Mignan Shardlows doktorsavhandling *Becoming a journalist: A study of professional identity formation* berättar journaliststudenter vid ett australiensiskt universitet om varför de valt yrket: De tyckte om att skriva och de drömde om glamour och äventyr. Men de ville också förändra världen (Shardlow 2009). I en jämförande studie där Gunnar Nygren och Karin Stigbrand intervjuar journaliststudenter i länder runt Östersjön uppger de intervjuade liknande motiv till att de valt journalistyrket: De ville resa, träffa nya människor och få arbeta kreativt. Men de ville också bekämpa orättvisor och maktmissbruk (Nygren & Stigbrand 2013). När forskare vid Göteborgs universitet undersökte yrkesideal hos den svenska journalistkåren framträdde *granska* och *förklara* som de främsta idealen (Wiik 2012). Det går alltså att identifiera passionens ingredienser: äventyr, puls, sanningssökande men också världsförändring genom sanningssökande.

Journalist eller aktivist

I biografier över journalister går det dock att hitta ytterligare en ingrediens i passionen, och det är medkänsla. Förmågan att

känna med människor löper som en röd tråd över sidorna som berättar om journalisternas liv och verk, till exempel när man läser om *Svenska Dagbladets* journalist Gerda Marcus. Journalistikforskaren Margareta Stål beskriver hur Gerda Marcus på 1910-talet etablerade det som brukar kallas för aktiv journalistik då hon i tidningen drev flera kampanjer och insamlingar, bland annat under första världskriget. Många tidningar har sedan följt i hennes spår. Men för Gerda Marcus räckte inte journalistiken till för den förändring hon ville åstadkomma. Under början av 1920-talet var hon med och bildade Rädda barnen. Hon blev sedan dess generalsekreterare (Stål 2000). Ett mer nutida exempel på den tunna gränslinjen mellan aktivism och journalistik är Radiohjälpens insamling *Världens barn*, som drivs i samarbete med Sveriges Television och Sveriges Radio. Ett annat exempel är Blank Spot Project. Genom att samla in medel direkt från läsare, så kallad crowd-sourcing, vill journalisten och initiativtagaren Martin Schibbye göra journalistik om det som han menar att traditionella medier missar.

Det finns alltså en spänning mellan att vara journalist och aktivist, att skildra och att förändra.

I det spänningsfältet kan också finnas en frustration över journalistikens sökande efter det som uppfattas som enkla förklaringar. Sveriges Televisions tidigare utrikeschef Ingrid Thörnqvist berättar om hur hon med ”rodnande kinder” blev utskälld av Hans Rosling, professor i internationella hälsa: ”Ni journalister förstår ingenting om vad som verkligen händer i världen. Ni rapporterar bara om krig och elände, om sjukdomar och svält. Men så ser världen inte ut”. Hans Rosling hade som mission att få folk att förstå att världen blir bättre och han var kritisk mot medierna, som han menade talar om världen på ett sätt som missar de stora positiva sammanhangen (Thörnqvist 2017).

Journalistens passion för att förändra världen genom att lyfta fram missförhållanden kan resultera i att verkligheten målas i alltför mörka nyanser. Ett annat sätt att skapa förändring än att måla i dystra färger är att lyfta fram goda exempel som kan inspirera och engagera, så kallad konstruktiv journalistik (Mast, Coesemans & Temmerman 2018). I linje med detta vill Sveriges

Televisions nyhetsredaktioner nu ändra inriktningen på sin rapportering genom att försöka gå bortom problematiseringar och också visa på lösningar (Lagercrantz 2018).

Snödrivan

Inne i det röda trähuset i skogen är det kallt. Den äldre mannen bor där ensam, med katten. Det är nog dags att börja elda snart, konstaterar kvinnan från hemtjänsten. Fyrhjulingen i snödrivan ska hon snart försöka dra loss med hemtjänstens bil. Det har hon gjort förr. Det visar sig att tvärtemot vad redaktionen tror på morgonmötet så är det inga äldre som far illa under vinterstormarna i norra Uppland. Hemtjänstens personal trotsar hårda vindar och snöbyar och tar sig ut till alla som behöver hjälp med att tända ljus och plocka fram extra filter. Personalen lägger också om schemat så att det finns tid att sitta ner och prata en stund för att lugna oroad i stormen.

På många sätt var resan till norra Uppland ett journalistiskt rutinuppdrag som varken innehöll äventyr, puls eller avslöjanden. Trots det har mötet med kvinnan från hemtjänsten och hennes omsorg om den äldre mannen dröjt sig kvar i mitt medvetande. Svaret som fanns i snödrivan var att yrket journalist innebär privilegiet att få besöka någon annans verklighet och förundras över livets innehåll. Människor vars öden eller insatser sällan uppmärksammas kan lyftas fram. Isidor Kjellberg ville se saker som de verkligen är (Nilsson 1985). Reportaget som vi gjorde fick rubriken ”Möt vardagshjältarna från hemtjänsten”.

Maria Zuiderveld är lektor i journalistik vid Södertörns högskola. Hon har tidigare forskat om genus och journalistik i södra Afrika och arbetar för närvarande med att studera medieeffekter samt unga människors relation till lokal samhällsjournalistik. Hon har tidigare arbetat som journalist vid Sveriges Televisions nyhetsredaktioner.

Referenser

- Reportaget ”Möt vardagshjältarna från hemtjänsten” sändes i SVT Nyheter den 11 januari 2019 och finns tillgängligt på:
<<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/upsala/mot-vardagshjaltarna-fran-hemtjansten>>.
- Alving, B. (1982). *Bang: klipp ur nuets historia*. Stockholm: Gidlund.
- Bremmer, F. (2017). *Ett jävla solsken: en biografi om Ester Blenda Nordström*. Stockholm: Forum.
- af Kleen, B. (2006). Att resa är ett hårt arbete. *Sydsvenskan*, 18 mars.
<<https://www.sydsvenskan.se/2006-03-18/att-resa-ar-ett-hart-arbete>> [2020-02-09]
- Lagercrantz, A. (2018). SVT:s nyhetsjournalistik viktas om. *SVT-bloggen*. Sveriges Television. <<https://www.svt.se/svt-bloggen/post/svts-nyhetsjournalistik-viktas-om/>> [2020-02-13]
- Lundgren, K. (red.) (2000). *Tidningskvinnor 1690–1960*. Lund: Studentlitteratur.
- Hanitzsch T, Vos P.T., Standaert O., Hanusch F., Hovden J.F., Hermans L. & Ramaprasad, J. (2019). Role orientations: journalists’ views on their place in society. I Hanitzsch, T., Hanusch, F., Ramaprasad, J. & De Beer, A.S. (red.) *Worlds of journalism: journalistic cultures around the globe*. New York: Columbia University Press, s. 161–197.
- Mast, J., Coesemans, R. & Temmerman, M. (2018). Constructive journalism: concepts, practices, and discourses. *Journalism*, 20(4), s. 492–503.
- Nilsson, N-G. (1985). Isidor Kjellberg – ombud för allmänhetens rätt att få veta. I von Friesen, O, Hellmark C., och Stolpe, J. (red.) *Tio reportage som förändrade världen: från Strindberg till Hemingway*. 2. uppl. Stockholm: Ordfront, s. 37–49.
- Shardlow, M. (2009). *Becoming a journalist: a study of professional identity formation*. Diss. The University of Western Australia.
<<https://research-repository.uwa.edu.au/en/publications/becoming-a-journalist-a-study-of-professional-identity-formation>> [2020-02-13]
- Stigbrand, K. & Nygren, G. (2013). *Professional identity in changing media landscapes: journalism education in Sweden, Russia, Poland, Estonia and Finland*. Huddinge: Södertörns högskola. <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-20222>> [2020-02-13]

- Stål, M. (2000). Tre pennskaft i "Ligan": Elisabeth Krey, Célie Brunius och Gerda Marcus. I Lundgren, K. (red.) *Tidningskvinnor 1690–1960*. Lund: Studentlitteratur, s. 122–125.
- Thörnqvist, I. (2017). Han skällde ut och inspirerade. *SVT Nyheter*, 7 februari. <<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/han-skallde-ut-och-inspirerade>> [2020-02-13]
- Westin, B. (u.å.). Ester Blenda Nordström. *Svenskt biografiskt lexikon*. Riksarkivet. <<https://sok.riksarkivet.se/Sbl/Mobil/Artikel/8325>> [2020-02-13]
- Wiik, J. (2012). Yrkesideal. I Asp, K. (red.) *Svenska journalister 1989–2011*. Göteborg: Göteborgs universitet, s. 33–39.
- Zuiderveld, M. (2011). 'Hitting the glass-ceiling': gender and media management in sub-saharan Africa. *Journal of African Media Studies*, 3(3), s. 401–415.